

Els jueus i xuetes mallorquins. Algunes consideracions sobre les primeres comunitats xuetes a Manacor: 1723-1824

Guillem Mayol Rullan

Introducció a les fonts

S'ha considerat oportú fer una breu introducció a la història dels jueus i xuetes mallorquins tenint en compte els fets de 1691 i donar una base per començar el treball de camp que s'ha fet en aquest estudi.

Les primeres fonts consultades han estat els llibres baptismals de l'Arxiu Diocesà de Mallorca (1718-1760) i els de Manacor (1761-1815), que han permès fer el buidatge de naixements, la reconstrucció de les famílies xuetes manacorines, classificant-les per llinatges, i avaluar el creixement d'aquesta comunitat urbana. Posteriorment, la consulta feta al padró municipal de Manacor de 1824 i l'apeo de Garay de 1818 (penjat en xarxa per Sebastià Sansó i Onofre Vaquer) han permès la distribució urbana de les famílies estudiades i els seus principals patrimonis. També ha estat important analitzar les llistes d'oficis de 1578-1763 feta i publicada per Sebastià Sansó i la llista d'oficis de 1814 segons la contribució feta per Rafel Ferrer Massanet. La consulta dels cadastres de 1726 i 1763 han servit per complementar i revisar les altres fonts analitzades i extreure així la informació pertinent dels tipus de béns que tenen i la importància social i econòmica d'aquests béns.

Els llibres baptismals de l'Arxiu Diocesà es troben microfilmats i apareixen dividits en períodes que van dels cinc als quinze anys aproximadament. Els llibres baptismals de Manacor segueixen una estructura similar, d'aproximadament deu anys, tot i que a partir de 1774 es faciliten les dades referents als padrins paternals i materns i la seva procedència. Malauradament, hem de dir, sobre l'origen de les famílies, que la informació analitzada no és del tot exacta: unes vegades els diferents preveres ignoren la procedència dels familiars del batejat i d'altres provoquen diverses confusions involuntàries sobre el seu origen.

Introducció

Si repassam la història dels jueus que s'establiren a Mallorca, des de principis de l'era cristiana, veurem que la qüestió dels jueus conversos de Mallorca no té res a veure amb el judaisme internacional.

En l'actualitat la qüestió dels descendents dels jueus conversos de Mallorca ha deixat de ser un problema i s'han superat afortunadament els prejudicis sobre aquests descendents. Però originàriament, a partir d'unes injustícies inconcebibles avui dia, es sembrà el terror sobre els conversos i foren discriminats per la resta de la població mallorquina durant segles. Les principals causes foren la intolerància religiosa i les motivacions econòmiques.

Veurem que el fenomen dels descendents dels jueus conversos, anomenats despectivament "xuetes", és principalment de Ciutat. Hi ha jueus al pobles als segles XIV i XV, però dins l'època moderna, quan foren més perseguits i ajusticiats, la majoria es trobaven a Palma. Lentament, des dels segles XVII i XVIII comencen a anar als pobles: Andratx, sa Pobla, Felanitx, Binissalem, Muro, Artà, Manacor...

A Manacor, s'hi estableixen unes comptades famílies de xuetes durant la primera meitat del segle XVIII. Les famílies s'amplien lentament durant aquesta centúria emparentant amb xuetes de Ciutat i de diferents poblacions de l'illa. Els moviments migratoris de joves matrimonis és constant, però s'anirà estabilitzant la situació des de final del segle XVIII i principi del XIX, quan ja resideix a Manacor una considerable comunitat xueta.

Els jueus i xuetes a Mallorca al llarg de la història

Possiblement arribaren a Mallorca jueus, originaris d'una comunitat palestina, a partir de la diàspora de l'any 70, en temps dels romans. Els testimonis més antics de la seva presència a Mallorca són una inscripció funerària trobada a Santa Maria del Camí (s. IV o V dC) i una carta del bisbe Sever de Ciutadella (418) que fa referència a una comunitat jueva de Maó, on s'entreveu l'existència d'un grup de jueus també de Mallorca.

Durant la dominació islàmica ja es documenta la presència de jueus a Mallorca. S'ha dit que el gran desenvolupament de la Media Mayurqa, durant els segles XI i XII, fou degut a la bona convivència entre jueus i musulmans. Tenien llibertat per a practicar la seva religió jueva i duïen els seus propis noms.

L'any 1229 alguns jueus col·laboraren en la conquesta de Mallorca i foren beneficiats per Jaume I en el repartiment de l'illa. Prosperaren molt econòmi-

cament gràcies al benefici de poder comprar propietats, comerciar utilitzant un sistema de crèdit, participar del comerç marítim internacional, etc. Els altres reis de Mallorca que succeïren a Jaume I continuaren protegint els jueus, autèntics banquers del regne, a canvi de considerables sumes de doblers. La qüestió dels interessos dels préstecs que feien fou, però, un dels principals problemes entre jueus i cristians mallorquins. Els jueus, també, pagant un petit impost podien seguir practicant la seva religió i els caps de la comunitat eren autoritzats a capturar i empresonar els qui violaven les ordenances del call. Assoliren renom per la seva habilitat com a argenters i sabaters. I destacaren alguns jueus intel·lectuals durant el segle XIV, com els geògrafs Abraham i Jafuda Cresques, l'astrònom Nafuci, l'astròleg Vidal Gerondí, el mercader Jucef Faquim...

A Palma vivien a l'àrea de l'Almudaina sota la protecció de Jaume I, però a final del segle XIII es varen haver de desplaçar als carrers del Temple i de la Calatrava, fins que la comunitat fou destruïda i obligada a la conversió. Els descendents dels conversos, des del segle XIV, ja s'establiren al barri de l'Argenteria o del Segell, on continuaren fins ben entrat el segle XVIII. No vivien en un sol call, sinó formant grups compactes però dispersos, en els districtes parroquials de Santa Eulàlia i Santa Creu, formant grups nombrosos, i Sant Nicolàs, el districte més poderós. A més de les comunitats jueves de Ciutat, n'hi va haver d'altres importants a Felanitx, Sineu, Alcúdia, Sóller i Pollença.

L'any 1391 explotà a tota Espanya l'odi contra els jueus i es produí una gran matança que va deixar gairebé extingida la comunitat. A Mallorca, els jueus, instigats pels nobles, foren acusats dels mals que els pagesos atribuïen a l'aristocràcia, d'usura i de malifetes a cristians. A l'assalt als calls de Ciutat i d'Inca, el 1391, moriren més de tres-cents jueus. Bastants de supervivents fugiren i molts, per por, decidiren convertir-se, encara que una part seguí practicant en secret el judaisme; eren els cripto jueus. Es prohibí als qui quedaren disposar dels seus béns, adquirir noves cases, etc. La segona gran conversió fou l'any 1435, arran d'una denúncia, i quasi tots, per salvar la vida, acceptaren. A partir d'aquí ja no es torna a parlar de jueus sinó de conversos. Es canvien el nom completament, agafant els noms i alguns llinatges dels seus padrins de bateix, normalment nobles i aristòcrates, la gent amb més possibilitats i prestigi.

L'any 1488 arriba la Santa Inquisició a Mallorca per desemascarar els cripto jueus. Entre 1488 i 1492, a través dels edictes de gràcia, més de cinc-cents mallorquins reconegueren pràctiques judaiques i fins el 1544 foren reconciliats 239 cripto jueus i relaxats 537. Malgrat tot, persistí un petit grup de cripto jueus concentrat entorn d'alguns carrers i dedicat a activitats gremials i mercantils específiques. Durant aquesta època també s'aprovaren els estatuts de neteja de

sang, fet que plantejà greus problemes als nobles mallorquins que en un acte de compassió havien apadrinat, amb els seus llinatges, els jueus i ara semblava que els nobles eren descendents dels jueus.

Durant la segona meitat del segle XVI i la primera del XVII les institucions mallorquines no es fiquen amb els conversos. Entre les causes, pareix ser la corrupció d'alguns ministres que permetien als del Carrer comprar la seva seguretats col·lectiva. Però a les acaballes del segle XVII tornen a aparèixer els grans actes de fe, que foren més virulents a Mallorca que a la resta d'Espanya i fins i tot d'Europa. Entre les causes principals hi ha l'extrema necessitat de doblers que tenia el Tribunal de Mallorca, l'auge comercial que havien anat adquirint alguns conversos, la pèrdua de poder econòmic dels nobles mallorquins i les pràctiques del judaisme, sense saber massa el que feien.

A partir de 1640 els conversos, dedicats tradicionalment a fer de botiguers, marxants i artesants, comencen a crear companyies mercantils complexes, participen del comerç exterior, reprenen els contactes amb les comunitats jueves internacionals i també, gràcies a aquest ascens econòmic, contacten amb la resta de la societat illenca: alguns matrimonis mixtos amb nobles, relacions comercials amb gent de fora del Carrer, presten grans quantitats de doblers a la noblesa, etc. Paral·lelament, els nobles de Ciutat van perdent part del seu poder econòmic a causa, en certa mesura, d'una mala administració. Ells tenien el poder polític i religiós i si acusaven els conversos, encara que només fossin sospitosos, els segrestaven el patrimoni, que mai tornava al seu poder.

El 1679 se celebraren cinc actes de fe, que foren precedits per més de dues-centes detencions i posteriors reconciliacions entre el 1673 i el 1678. Una part de la pena consistí en la confiscació de tots els béns dels condemnats, valorats en una quantitat molt elevada de doblers. Molts foren condemnats a presó i, després, gran part dels que persistien en la fe jueva decidiren fugir de l'illa.

Una nova onada inquisitorial acabà, l'any 1691, en vuitanta-vuit detinguts més, trenta-set dels quals foren ajusticiats. Sortien del recinte de Sant Domingo, vestits amb un "sambenet" (hàbit penitencial), i eren cremats als afores de Ciutat en presència d'unes trenta mil persones. Entre els condemnats a la foguera, tres foren cremats vius. Acabat l'acte es penjaven a la porta de Sant Domingo els "sambenets", uns quadres pintats amb el nom i llinatges dels condemnats, perquè tothom recordàs les sentències. Aquest mateix any, el jesuïta Francesc Garau publicà el llibre *La Fe Triunfante*, amb la intenció de perpetuar el record i la infàmia dels conversos. Es prepararen així les bases ideològiques per a la segregació dels conversos i per a perpetuar-la. Reberen el nom popular i despectiu de "xuetes", bé pel fet de no menjar xulla o per deformació de jueu petit).

En aquesta època, a final del segle XVII, els xuetes que quedaren a Mallorca varen perdre la identitat de poble. Eren sumament religiosos i, una vegada convertits, abraçaren la fe catòlica amb molta intensitat. S'ha de dir que la Inquisició, al segle XVIII, per judaisme, va ser molt més tolerant. Ja no matava sinó que desterrava.

Tot i les emigracions de xuetes mallorquins, és notable la permanència d'un grup a Mallorca que no para de créixer durant els segles XVII i XVIII. I almenys des de final del segle XVI i, sobretot, després dels actes de fe de 1679, un cert nombre de conversos decidí establir-se a la part forana.

A més d'un sector de l'Església, els nobles mallorquins promogueren l'odi als xuetes, i impulsaren, entre tots, noves edicions de *La Fe Triunfante*. Els descendents dels reus dels actes de fe de 1679 i 1691 constituïren una casta de sang "impura". Les condemnes dictades per la Inquisició s'estenien a dues generacions que no podien ocupar càrrecs públics, ni ordenar-se prevere, casar-se amb persones que no fossin xuetes, dur joies, colcar a cavall i altres. Se separaren també diferents gremis en dos, els del Carrer i la resta: velluters, corders... I s'impedí l'ingrés dels conversos a determinats gremis: forners, fusters, sastres... Per tant, els xuetes acabaren constrenyits als seus gremis tradicionals: velluters, mercers, argenters i marxants, que no tenien normes d'exclusió però acabaren essent quasi exclusius.

Des del segle XV els processats per judaisme a Mallorca eren recordats a través dels "sambenets" penjats al claustre de Sant Domingo de Palma. Si els "sambenets" es deterioraven o perdien només quedaven les llistes del registre de la Inquisició i les còpies que s'enviaven a Madrid, que sumaren un total de 1.808. Els nombrosos "sambenets" compresos entre el 1488 i el 1645, època de major activitat criptojueva, ja s'havien fet malbé o havien anat desapareixent per pressions dels nobles en veure els seus llinatges penjats, per canvis polítics i eclesials, etc. El 1755 s'ordenà llevar-los tots menys els compresos entre el 1645 i 1691. D'aquesta manera només s'han considerat descendents de jueus aquests darrers acusats, posseïdors de quinze llinatges que es mantendrien exposats al públic fins el 1813: Aguiló, Bonnín, Cortès, Forteza, Fuster, Martí, Miró, Picó, Pinya, Pomar, Segura, Tarongí, Valentí, Valleriola i Valls. Ens trobam que llinatges com Picó, Segura i Valentí no es troben entre els llinatges dels condemnats i, per contra, Galiana, Moyà i Sureda figuren entre els dels penitenciat sense que hagin estat considerats xuetes. A més, hi ha llinatges de clara procedència jueva que mai no han patit cap discriminació: Abraham, Amar, Bofill, Bonet, Daviu, Duran, Homar, Maimó, Salom, Sansó, Vidal i d'altres. Per tant, encara que els xuetes són descendents de conversos, només una part d'aquests descendents de

conversos són xuetes.

Entre els mateixos xuetes, durant els segles XVII i XVIII i anteriorment, es distingien dues categories: els de major estatus social o “d’orella alta” (Aguiló, Cortès, Valls, Fuster, Forteza...), i els de família més modesta o “d’orella baixa” (Pinya, Picó, Miró, Segura...). També es distingien per la religió: “raça de gent que fa la llei de Moisès” i “raça de gent que no segueix la llei de Moisès”. Els xuetes d’orella alta es miraven bé d’emparentar amb els de la seva categoria, a més d’intentar sempre formar part de les altes esferes mallorquines. Els Cortès, descendents d’una família important del Call, eren grans mercaders adinerats criptojuets i foren els més castigats per la Inquisició del segle XVII. Els Aguiló també eren conversos poderosos i de gran prestigi sobretot en els segles XVII i XVIII.

La implantació dels estatuts de neteja de sang en diferents gremis, ja comentat abans, provocà que el sastre Rafel Cortès i la seva família pledejassin durant trenta anys per defensar el seu dret a exercir la professió de sastre. La seva anada a Madrid fou el desencadenant de les gestions que culminaren en les pragmàtiques de Carles III. Es començà així a actuar a favor d’unes persones injustament discriminades.

El rei Carles III, el 1782, amb una cèdula reial, intentà eliminar legalment la marginació dels xuetes de Mallorca, concedint igualtat de drets civils als individus del Carrer, que sumaven unes quatre-centes famílies: llibertat de moviments i residència, llibertat professional, prohibició d’insults, maltractes... També ordenà esbucar els murs del Call, que semblaven un gueto. Es consolidaren així petits nuclis de xuetes en la majoria de pobles i, tímidament, alguns s’establiren en altres carrers i parròquies de Ciutat. Però es produí un retard a satisfer aquests drets, a causa dels informes negatius que el Consell Reial va rebre de les autoritats civils i eclesiàstiques de Mallorca. Les lleis afliuxaren els problemes, però els mals costums antixuetes continuaren: baralles, insults, burles i menyspreus. I el 1808 i el 1823 es produïren atacs a les cases i comerços dels xuetes de Palma.

El 1812, la Constitució de Cadis suprimeix la Inquisició i estableix la plena, i tan anhelada, igualtat civil. Aquest fet propicià que els xuetes més actius s’adherissin a la causa liberal. Crearen societats recreatives i de socors mutus i entraren a les institucions amb els partits liberals. El primer, l’any 1836, fou Onofre Cortès, que es convertí en regidor de l’Ajuntament de Palma.

Quan varen poder, algunes famílies acomodades donaren als seus fills una elevada formació intel·lectual i artística. Alguns varen destacar dins el moviment de la Renaixença catalana: Tomàs Aguiló i Forteza, Marian Aguiló i Fuster, Tomàs Forteza i Cortès, Ramon Picó i Campanar... Durant aquesta època, però,

els xuetes que volien ordenar-se i oficiar de sacerdot a Mallorca encara tenien molts de problemes. El cas del sacerdot i escriptor Josep Tarongí Cortès, a qui prohibiren predicar a l'església de Sant Miquel el 1876, va tenir una gran transcendència dintre i fora de l'illa.

L'arribada del turisme, a principi del segle XX, i el laïcisme oficial de la República fan que comencin a minvar els prejudicis antixuetes. I els anys cinquanta, amb l'arribada d'emigrants peninsulars, que no coneixen aquesta situació, la qüestió xueta deixa de ser un problema social per convertir-se simplement en una taca negra a la història de Mallorca.

Els jueus a Manacor

Durant el mateix segle XIII de la conquesta ja hi devia haver, molt probablement, jueus a Manacor perquè està documentada, en el segle XIV, l'existència d'una destacada comunitat de jueus a la vila.

Aquesta comunitat manacorina, durant el segle XIV, es regia per l'aljama de Ciutat. Es dedicaven principalment al comerç i al préstec de diners, però també hi havia algun mercer o sastre. Eren molts els qui sol·licitaven préstecs als jueus i, després, difícilment podien pagar els deutes per manca de doblers. No és estrany, per tant, que els cristians odiassin els jueus i els fessin amenaces i insults. Destacam la figura de Salomó Sussen, ric canvista, que arribà a ser el creditor de molts de manacorins i gaudia d'una forta influència. En aquesta època els jueus gaudien d'una forta protecció reial però, en ocasions, necessitaven protestar a les autoritats pel fet de sentir-se desprotegits.

Durant el segle XV les notícies referents a la comunitat jueva de Manacor són pràcticament nul·les. L'assalt i destrucció del Call de Ciutat l'any 1391 probablement afectà els jueus de Manacor i només hi devien viure alguns conversos, com una família Segura que exercien l'ofici de baster o eren prestamistes. En aquest mateix segle trobam documentades diverses persones amb el llinatge Fuster, dedicades principalment a l'ofici de teixidor, i unes poques, amb el llinatge Valls, que podrien ser o no descendents dels jueus conversos.

En el segle XVI tornam a trobar documentats a Manacor diversos llinatges Fuster i Valls, i a principi del segle XVII una família Miró. Però no fou fins a principi del segle XVIII quan es comença a formar una petita comunitat de xuetes a Manacor, procedents principalment de Ciutat, i que poc a poc es va ampliant. Palma havia crescut molt i segurament arribaren a Manacor a fi d'aconseguir noves possibilitats de feina i també evitar ser controlats per la Inquisició.

Algunes consideracions sobre les primeres comunitats xuetes manacorines: 1723-1824

A la dècada dels anys vint del segle XVII, tres famílies xuetes tenen ja alguns dels seus fills a la nostra localitat. La primera inscripció al Registre Parroquial de Manacor l'any 1723 fou Catalina Forteza Forteza, filla de Josep i Catalina. Posteriorment, foren inscrites a Manacor les germanes Jerònima (1727) i M. Rosa (1729) Forteza Valleriola, filles de Gaspar i Jerònima. El matrimoni, procedent de Ciutat, format per Cristòfol Aguiló, botiguer, i Antonina Pinya varen tenir també un fill a Manacor, Gabriel, l'any 1728 i vivien al carrer de n'Amer (actual c/ de Pius XII). Aquestes famílies continuaran tenint alguns descendents més a la nostra localitat. Durant els anys trenta dos matrimonis comencen a tenir una nombrosa descendència a Manacor. I entre els anys quaranta i cinquanta, quatre famílies més seguiran la mateixa tònica.

A partir de l'estudi de les partides de naixements d'infants xuetes a Manacor durant el segle XVIII i principi del XIX, observam dues fases ben diferenciades entre les primeres comunitats xuetes que s'estableixen a Manacor, una abans de 1780 i una altra després. Durant la primera fase, aproximadament entre 1723 i 1779, el que destaca més és l'arribada lenta i progressiva a Manacor de les primeres famílies xuetes. És cert que ja trobam diverses famílies estables entre els anys trenta i quaranta, però també hi ha molts de moviments migratoris i la comunitat xueta no s'acaba d'estabilitzar. En els anys cinquanta del segle XVIII podem comptabilitzar unes onze famílies que tenen els seus descendents a la nostra localitat. La població total de Manacor durant aquesta època s'acostava als sis mil habitants i la petita comunitat xueta representava aproximadament un 1% del total, amb una mitjana de naixements per any d'un nin. Per tant, la comunitat es va mantenir més o manco estancada des dels anys cinquanta fins a final dels anys setanta del mateix segle. És cert que s'ha de tenir present l'alt índex de fecunditat de l'època, però també la taxa de mortalitat infantil era elevada i l'esperança de vida baixa. Igualment s'han de considerar el continuus moviments migratoris dels joves xuetes, que emparentaven sovint amb joves d'altres pobles.

En una segona fase, aproximadament entre 1780 i 1824, la comunitat xueta ja es consolida plenament a Manacor. A partir dels anys vuitanta del segle XVIII i fins els primers anys del segle XIX la mitjana de naixements ja és de més de tres nins per any, la qual cosa indica que la població xueta ha crescut. Serà un creixement rítmic i sostingut perquè aquesta mitjana seguirà augmentant durant el primer terç del segle XIX. Tenint com a referència un estudi dels oficis de 1814 a Manacor, podem considerar que en aquells moments, una vintena de famílies xuetes vivien a Manacor i formaven una comunitat d'un poc més de cent

persones, ja que sabem amb exactitud que el 1824 hi ha censats a Manacor un total de 156 xuetes. Una de les causes més probables d'aquest augment és el fet que ja s'emparentassin més amb xuetes de Manacor mateix. També s'ha de tenir en compte que, arran de les reials cèdules de 1782, 1785 i 1788, fou reconeguda la igualtat legal i jurídica dels xuetes, malgrat que, a la pràctica, la igualtat social tardarà molt d'anys en ser reconeguda.

Els primers xuetes que inscriuen els seus fills a Manacor segueixen el sistema de filiació tradicional catòlic mallorquí: primer posar els noms dels padrins paterns, després els dels materns i a continuació els noms dels progenitors. Per tant, és evident que adopten la religió catòlica. Utilitzen uns determinats noms de pila molt comuns i repetits per ells: Josep, Josepa, Francesc, Francesca, Catalina, Isabel, Maria, Gaspar, Onofre, Rafel, Gabriel, Beatriu, Antoni, etc. A més, posen molt sovint a l'infant nascut diverses noms, com Mariano, Ignasi, Rosalia, etc. perquè fos més difícil identificar el seu llinatge.

Si analitzam els llinatges dels progenitors xuetes que tenen descendència a Manacor durant la primera meitat del segle XVIII observam que predomina el llinatge Forteza damunt d'altres com Valls, Fuster, Aguiló, Picó, Miró, Pinya o Valleriola. Molt probablement alguns dels primers xuetes que arribaren a Manacor provenien d'una o diverses famílies Forteza de Palma. Els llinatges "d'orella alta" (Forteza, Aguiló, Fuster, Valls...) són més abundants, per tant, molts dels xuetes manacorins pertanyien a famílies d'elevat estatus social i econòmic que solien emparentar-se entre ells. Durant la segona meitat del segle XVIII i principi del XIX continua predominant el llinatge Forteza damunt d'altres com Picó, Fuster, Aguiló, Pomar o Valls. Més escassos són els llinatges Pinya, Bonnín, Cortès, Miró i Segura. No apareixen els llinatges Valentí, Tarongí ni Valleriola. El llinatge Martí, a Manacor, no es correspon amb cap família de xuetes. I sobre el llinatge Pomar, s'ha d'estudiar tota la família ja que hi ha molts més Pomar manacorins que no pertanyen a famílies de xuetes que les que sí hi pertanyen. S'observa durant aquesta època que les famílies "d'orella alta" ja s'emparenten amb alguns membres provinents de famílies "d'orella baixa" però que han fet una important fortuna.

Segons el cadastre de 1763, els primers xuetes de Manacor s'instal·laren entorn de la plaça de ses Verdures actual: plaça, c. del Príncep, c. de Jaume II i carrer Nou; també pels carrers pròxims, com el des Pou Fondo, de n'Olesa, del Pare Andreu Fernández o del Baix Riera. A partir del padró de 1824 els xuetes ja formen un grup més nombrós i alguns s'estenen per nous carrers: Major, de l'Amistat, de Sant Jeroni o de Pere Lluïa. Malgrat tot, la majoria, vint-i-dues famílies xuetes (d'un total de trenta-una) continuen habitant els carrers pròxims

a la plaça de ses Verdures. Una única família xueta resideix i treballa al camp, a Pocafarina.

Els xuetes es dediquen a uns oficis molt concrets i exclusius. A Manacor es van especialitzant per famílies i podem trobar, a partir del cadastre de 1763, que la majoria es dediquen al comerç: tabaquers, argenters i sobretot botiguers i marxants. A partir de l'estudi dels oficis de l'any 1814 a Manacor, a més dels oficis anteriors veim que augmenta de manera considerable el nombre de botiguers, gràcies a les noves lleis de llibertat de comerç, i trobam dos nous oficis no tan exclusius d'ells: els treballs de traginer i taverner. Recordem que l'ofici de marxant era més inestable i, a més a més, va anar perdent força a favor del botiguer, que ja disposa d'un local comercial fix i situat entorn d'un lloc econòmicament estratègic, la plaça.

S'ha d'observar que l'ofici de traginer no sempre era estable i s'havia de combinar molt probablement amb altres ocupacions. Entre els traginers hi havia els qui s'encarregaven de tragar la neu des de la Serra de Tramuntana fins als pobles quan feia calor. A partir del segle XVIII l'Ajuntament de Manacor es preocupa per l'obtenció de neu. El servei fou cobert des d'aquest segle per famílies manacorines i l'abastiment s'assegurava mitjançant una ajuda al conductor per tal de subvencionar-li les pèrdues que es derivaven de la comercialització. Algunes professions es prestaven més a tenir neu per vendre, com els botiguers i els taverners. Durant tota la primera meitat del segle XIX, un nombre considerable de famílies xuetes de Manacor es dediquen a cobrir el servei de tragar neu. El primer fou Gaspar Fuster, botiguer, l'any 1803. Més endavant trobam Gaspar Aguiló, *Mosca*; Josep Valls, *Barratxet*; Vicenç Cortès; Rafel Aguiló; Josep Aguiló; Gaspar Picó; Jeroni Aguiló, i Francesc Aguiló, aquest últim en nombroses ocasions.

El nombre de tabaqueries augmentà a principi del segle XIX de forma considerable i quasi la totalitat eren regentades per famílies xuetes: Francisco Picó, *Laro*; Vicenç Cortès Aguiló; Francisco Forteza, *Butzeta*; Leonard Muntaner; Gaspar Aguiló... A l'Administració, li interessava que aquestes famílies es dedicassin al negoci del tabac ja que els xuetes tenien fama de bons negociants i l'Estat així recaptava uns doblers segurs.

A través del cadastre de 1763 podem constatar que moltes de les primeres famílies xuetes que s'instal·laren a Manacor durant el segle XVIII i principi del XIX posseïen un patrimoni considerable que anaren ampliant: un o diversos habitatges urbans, segurament amb local comercial i que se'ls traspassaven entre ells, mobles i algunes terres que cedien en arrendament a agricultors de la nostra localitat. Moltes d'aquestes terres que adquiriren els xuetes formaven part de la

possessió de sa Torre dels Enagistes, que havia pertangut als jesuïtes fins a la seva expulsió el 1767. Aquest patrimoni fou comprat per la família Ribera, que cedí el domini útil d'una part de les terres a distints particulars, entre ells xuetes.

A final del segle XVII, a Palma, destacaven socialment i econòmicament tres llinatges: Forteza, Cortès i Aguiló. Un segle més tard, a Manacor, observam que ja no hi ha un domini econòmic exclusiu d'aquestes tres famílies. Sobre-surten comerciants manacorins, que han fet una fortuna personal, com Gaspar Aguiló, Onofre Bonnín, Manuel Cortès, Josep Forteza, Joaquim Fuster o Francesc Picó. En aquesta època els negocis, en general, prosperen, i Manacor no n'és una excepció. Els fills dels comerciants són els qui s'encarreguen d'anar a la capital, Ciutat, a comprar els productes per abastir la nostra localitat. També, al contrari que a Palma, trobam que els xuetes manacorins declaren propietats a fora vila, sobretot vinyes. La vinya era una activitat de lucre d'introducció recent a Manacor en aquella època, mitjançant la qual es podien obtenir importants beneficis.

Els xuetes formaven clans i a Manacor trobam, per exemple, caps de clans com Francesc Picó, Josep Forteza, *Butzeta*, o Gaspar Aguiló, *Mosca*. El malnom podia servir com a identificador d'un clan destacat socialment i econòmicament. Els més adinerats aconseguien, a més, ser protegits pel poder municipal. També es produïa una jerarquització dels fills: el primogènit solia quedar-se amb el negoci familiar i rebia l'ajut d'alguns dels seus germans. Els darrers fills, amb menys oportunitats econòmiques, sovint emigraven a altres llocs.

Les xarxes familiars dels xuetes eren molt extenses. No se cenyien només al poble o ciutat on vivien. Es produïen molts de moviments de persones perquè s'emparentaven freqüentment amb gent d'altres pobles, fet que els ajudava a evitar emparentar-se amb familiars molt pròxims. També, gràcies als seus negocis, viatjaven molt i mantenien així, amb famílies d'altres zones de Mallorca, contactes comercials, econòmics, socials, etc. Generalment eren els caps del clan que organitzaven els moviments comercials i patrimonials a fi de conservar les seves fortunes, concertaven els matrimonis, establien contactes per mantenir el seu prestigi social, etc.

A partir de 1774 i fins els primers anys del segle XIX ja tenim constància dels pobles amb què s'emparenten sovint els xuetes manacorins: Palma (Sta. Eulàlia i St. Nicolàs), Inca, Campanet, Son Servera, Porreres, Montuïri, Felanitx, Muro, Sóller, Artà... Són molts de pobles en relació a la petita comunitat de xuetes, que a les acaballes del segle XVIII devia acostar-se a les cent persones, d'un total d'uns set mil habitants. No obstant això, ja en aquesta època la comunitat manacorina ha crescut gràcies al fet que molts dels matrimonis nous són ambdós

cònjuges de Manacor mateix.

Amb la revolució liberal (1808-1814) i la invasió francesa d'Espanya el col·lectiu de descendents de jueus conversos agafa una importància no vista fins aleshores: les noves idees com la llibertat de comerç suposaren una petita passa endavant per al seu reconeixement social i legal i els donà progressivament un pes major en la vida cívica a partir d'aquest moment.

En definitiva, l'anàlisi d'una comunitat amb un pes cultural, social i econòmic diferenciat de la majoria de manacorins duu a plantejar-se la importància que suposà el seu procés d'integració dins la societat manacorina en una època clau, de canvi d'era. Avui dia, la comprensió oberta d'aquestes diferències i l'obertura cultural que ha permès la democràcia ens ha servit per reflexionar a tots, des del respecte i la solidaritat, a demanar-nos què va passar i a preocupar-nos per aquesta part de la història tan nostra. Entendre els problemes passats ha de servir per fer-nos créixer com a poble, i valorar la importància cultural d'aquesta gent, a través d'aquest estudi, ens ha de fer ser més conscients del llegat que ens han deixat i que és de tots.

Descripció de diverses famílies xuetes manacorines a partir del cadastre de 1763

Oficis i localitat dels xuetes manacorins a partir del cadastre de 1763

Lluís Fuster	Argenter	La plaça
Francesc Forteza	Marxant	C/ Nou
Gaspar Aguiló, <i>Mosca</i>	Marxant	La plaça
Onofre Bonnín	Marxant	La plaça
Gaietà Cortès	Tabaquer	C/ Nou
Manel Cortès i Aguiló	Botiguer	C/ Binimelis (Jaume II)
Joaquim Fuster	Botiguer	C/ Binimelis
Josep Forteza	Botiguer	C/ Enagistes (Príncep)
Joan Forteza	Botiguer	C/ Nou
Francesc Picó	Botiguer	La plaça

Analitzaren a continuació diverses famílies relacionades amb els treballadors xuetes de l'estudi del cadastre de Manacor de 1763: Josep Forteza, Francesc Picó, Francesc Forteza, Josefa Forteza, Manel Cortès i Aguiló, Joan Forteza i Joaquim Fuster. A través d'aquestes famílies descobrirem tres treballadors més: Onofre Bonnín (marxant), Gaietà Cortès (tabaquer) i Gaspar Aguiló (marxant). L'únic que no podem relacionar amb les famílies anteriors és Lluís Fuster, argenter de la plaça. Però sabem, a través del padró de 1824, que era un jove fadrí,

nascut el 1796, i vivia al carrer dels Enagistes i plaça (actual carrer del Príncep) amb el seu pare Gaspar, també argenter, la seva padrina vídua, Maria Bonnín, i la seva germana fadrina Catalina Ana.

Altres famílies d'aquesta època que deixam sense analitzar, per no estendre'ns massa, són, per exemple, la de M. Rosa Forteza i Andreu Pinya. Ella, nascuda el 1741 a Manacor, era filla de Miquel Forteza i Anna Valls, i ell era de Montuïri. M. Rosa i Andreu varen tenir dues filles, Aina i Catalina, que es casaren, respectivament, amb Gabriel Fuster, de Sineu, i Onofre Fuster, de Palma (St. Nicolàs).

Passarem a analitzar primerament la família de JOSEP FORTEZA, botiguer, que vivia al carrer dels Enagistes (actual c/ del Príncep), segons l'estudi dels oficis de 1763.

Josep Forteza Segura, de malnom *Butzeta*, nasqué fora de Manacor, aproximadament a principi dels anys quaranta del segle XVIII, i era fill de Gaspar i Catalina, originaris de Sta. Eulàlia de Palma. Es casà amb Francisca Picó Valls, de Manacor, filla de Francesc, de Muro, i Caterina, de Felanitx. Josep, marit de Francisca, feia de botiguer al carrer dels Enagistes (actual carrer del Príncep). Josep i Francisca formaren una família molt nombrosa d'aproximadament nou fills: Francina M., 1761; Gaspar I. M., 1767; Caterina M., 1769; Francisco M., 1771; Juana M., 1774; Margarita, 1780; José, 1783; Isabel, 1786, i Rafael, 1789.

Gaspar Forteza Picó, *Butzeta*, 1767, es casà amb Isabel Fuster, 1767, de Manacor, i varen tenir vuit fills però molts moriren de petits. El 1824 vivien al carrer del Cabell, actual carrer del Baix Riera. Isabel era filla de Jaume A. Fuster, de Felanitx, i de Josefa Forteza, de Manacor; aquests últims foren pares de set fills a Manacor entre el 1760 i el 1771.

Francisco Forteza Picó, *Butzeta*, 1771, traginer, es casà amb Ana Miró Valls, de Porreres, i varen tenir quatre fills entre 1804 i 1813. Francisco tenia cases al Palau, al carrer d'en Garriga, al carrer del Port, vinyes i algunes terres pels voltants de Manacor.

Juana M. Forteza Picó, 1774, es casà amb ONOFRE BONNÍN, d'Inca, i ell feia de marxant. Varen tenir set o més fills i, el 1824, vivien al carrer Marget i Mercadal (actual carrer de Jaume Domenge). Un fill seu, Pedro Juan, *Maimarín*, feia de botiguer al carrer dels Enagistes (c/ del Príncep) i la plaça, i es casà amb Beatriu. Onofre Bonnín era molt ric i posseïa, a més de l'habitatge familiar, cases a la plaça, al carrer de Ciutat, davant la carnisseria, terres a sa Torre, vinyes, etc.

Josep Forteza Picó, *Butzeta*, 1783, botiguer, es casà amb Catalina Valls, filla de Gabriel Valls i Catalina Pomar (de Manacor i Felanitx). A principi del segle

XVIII vivien al carrer Binimelis (actual carrer de Jaume II) i formaren una família nombrosa entre el 1807 i el 1824, aproximadament. El 1824 vivien al carrer dels Calàpets, però Josep tenia també cases davant la carnisseria i el convent.

Rafel Forteza Picó, *Butzeta*, 1789, tragner, es casà amb Juana M. Forteza Miró. El 1824 tenia quatre fills i vivia al carrer de l'Anell (actual carrer Major). A més de la casa tenia vinya.

Una altra família destacada d'aquesta època és la de FRANCESC PICÓ, botiguer, que vivia a la plaça, segons l'estudi dels oficis de 1763.

Francesc Picó, botiguer de la plaça, segons el cadastre de 1763, nasqué aproximadament els anys vint del segle XVIII i era de Muro. A més de les cases de la plaça, a final del segle XVIII tenia un gran patrimoni: cases al carrer de Ciutat i al carrer dels Enagistes (actual carrer del Príncep) i vinyes i terres pels afores de Manacor. Es casà amb Caterina Valls, de Felanitx, en els anys quaranta i tengueren una filla, Francisca. Poc després arribaren a Manacor i varen tenir a la nostra localitat sis fills més: Catalina M., 1748; Joana M., 1851; Josep N., 1752; Rafel F., 1755; Josep, 1757, i Francisco, 1760.

Francisca Picó Valls es casà amb Josep Forteza. Aquest matrimoni ja ha estat analitzat anteriorment.

Josep N. Picó Valls es casà amb Isabel Fuster, de Felanitx. El 1789 tenia cases i corral al carrer des Mercadal (actual carrer de Jaume Domenge) i també vinya al camp. Foren una família molt prolífica, de tretze fills: Caterina, 1774; Margarita, 1776; Francisco, 1778; Cristobal, 1781; Isabel, 1784; José, 1785; Isabel, 1788; Rafel J., 1790; Francisca, 1795; Gaspar, 1797; Ana M., 1798, i Gaspar, 1802. Una filla, Ana M. Picó Fuster, es casà amb Rafel Aguiló i vivien el 1824 al carrer Segismundo i travessia Cotoner (actual c/ Pere Lull). Un altre fill, Josep Picó Fuster, es casà amb Escolàstica Pomar i el 1824 vivien al carrer del Pou Fondo. Francesc Picó Fuster es casà amb Catalina Forteza Bonnín, filla d'Antoni Forteza i Ana, del carrer de n'Olesa de Manacor, i formaren també una família molt nombrosa, com els pares paterns. Aquests dos germans esmentats, Josep i Francesc Picó Fuster, de malnom *Pabordo*, es dedicaren a l'ofici de taverners i fabricants d'aiguarent a principi del segle XIX. Finalment, podem localitzar Rafel Picó Fuster, tabaquer, a principi del segle XIX, casat amb Margalida Aguiló, de Manacor, i filla de Gaspar Aguiló, tabaquer, i de Catalina Fuster. Aquest darrer matrimoni va tenir un fill, Josep, a Manacor el 1814.

Rafel Picó Valls, *Laro*, 1755, es casà amb Caterina Aina Pomar, 1764, de Palma i Alaró, i varen tenir sis fills: Francisco, 1780; Caterina, 1782; Margalida i Francisca, 1785; Francisco, 1789; Caterina A., 1790, i Magdalena, 1793. Rafel era un home ric que tenia cases a la plaça, al carrer des Mercadal (actual c/ de

Jaume Domenge), al carrer de ses Parres i diverses terres pels voltants de Manacor. Morí jove i la seva vídua, Caterina Aina, es va tornar a casar poc després. L'únic fill mascle que sobrevisqué fou Francisco Picó Pomar, *Laro*, tabaquer, casat amb Margalida Aguiló, d'Inca, que tingueren sis fills o més, i vivien el 1824 al carrer Marget i Mercadal (actual c/ de Jaume Domenge). Aquest últim també tenia a principi del segle XIX cases i corral a la plaça, al carrer de ses Parres, a sa Bassa, i vinya i terres pels voltants de Manacor. La vídua de Rafel Picó Valls, Caterina Aina Pomar, es va tornar a casar amb Josep Valls, *Barraxet*, fill de Gabriel Valls i de Maria Miró, de Felanitx. A final del segle XVIII tenien cases i cotxeria a la plaça. Entre el 1795 i el 1804 tingueren quatre fills més i el 1824 vivien al c/ Marget i Mercadal (actual c/ de Jaume Domenge), i eren veïnats del fill de Caterina Aina, Francisco Picó Pomar.

Francisco Picó Valls, de *na Barretxeta*, 1760, era botiguer a principi del segle XIX, es casà amb Francisca Aina Miró, de sa Pobla i tingueren uns cinc fills. Un d'ells era Francisco Picó Miró, traginer, casat amb Catalina Valls, de Felanitx, i vivia el 1824 al c/ dels Enagistes (actual carrer del Príncep) i la plaça. La viuda de Francisco Picó Valls, Francisca Aina Miró, posseïa algunes terres i vinyes pels voltants de Manacor.

Analitzarem a continuació FRANCISCO FORTEZA, marxant, del carrer Nou, segons l'estudi dels oficis de 1763.

Francisco Forteza Valleriola nasqué devers els anys vint del segle XVIII, però no a Manacor, i era fill de Gaspar Forteza i Jerònima, de Porreres, que arribaren a Manacor a final dels anys vint, ja que tingueren a Manacor dues filles: Jerònima, 1727, i M. Rosa, 1729. A mitjan segle XVIII Francisco feia de marxant al carrer Nou i es casà amb Beatriu Pinya Fuster, de Montuïri, filla d'Andreu i Caterina. Tingueren vuit fills: Jerònima, 1757; Francisco i Jerònima, 1761; Gaspar I., 1764; Andreu, 1766; Jerònima M. I., 1769; Francisco, 1771, i Jerònima M., 1774. El nom de Jerònima es repeteix molt, la qual cosa indica que patiren la mort d'alguns fills.

Gaspar Forteza Pinya, *Xiscos*, 1764, traginer, es casà amb Bàrbara Pomar, de Son Servera, quedà vidu i es tornà casar amb Caterina Forteza, també de Son Servera. A principi del segle XIX vivia al carrer Nou, a la casa del seu pare Francisco.

Francisco Forteza Pinya, *Xiscos*, 1771, es casà amb Margarita Pinya, de Porreres i Palma, i el 1807 tingueren un fill a Manacor.

JOSEFA FORTEZA era molt probablement germana de Josep Forteza, analitzat anteriorment. Josefa Forteza, nascuda devers els anys quaranta del segle XVIII, es casà amb Jaume A. Fuster, de Felanitx, i tingueren set fills o més i al-

guns segurament moriren de petits: Gaspar i Josep I., 1760; Gaspar I. M., 1761; Gaspar J. M., 1764; Elisabet M., 1766; Caterina M., 1769, i Josep, 1771. Josefa Forteza quedà viuda i els anys vint del segle XVIII tenia unes terres per sa Torre.

Gaspar Fuster Forteza, 1764, es casà amb Francisca Aguiló, de Palma, i tengueren nou fills. Dos d'ells s'emparentaren amb una família Cortès que vivia a Manacor però descendia de Palma. Jaume A. Fuster Aguiló, 1787, el primogènit, botiguer, que vivia al carrer Marget i Mercadal el 1824, es casà amb Juana M. Cortès, de Manacor. Isabel M. C. T. Fuster Aguiló, 1793, es casà amb el germà de Juana M., GAIETÀ CORTÈS, *Tabaquer*, que feia de tabaquer i vivien al carrer Nou el 1824 amb els seus quatre fills petits. Els vells pares de Gaietà, Josep i Catalina Fuster, vivien el 1824 al carrer dels Enagistes (actual c/ del Príncep) amb el seu fill Antoni Cortès i la seva dona Catalina Pinya.

Caterina Fuster Forteza, 1769, es casà amb GASPÀR AGUILÓ FUSTER, *Mosca*, 1765, que era fill de Rafel i Margalida de Palma (Sant Nicolàs). Gaspar vivia a la Plaça i feia de marxant i botiguer a Manacor a principi del segle XIX. Gaspar, a més de cases a la plaça, tenia vinyes i terres pels voltants de Manacor. Gaspar Aguiló i Caterina tengueren quatre fills a Manacor, però en tengueren més, possiblement nascuts a Palma. El 1824, Gaspar, ja vidu, vivia sol al carrer dels Bous i un fill seu, Rafel Aguiló, vivia al carrer de l'Anell (actual carrer Major). La família Aguiló Mosca, a mitjan segle XVIII, era forana però tenia casa a Manacor.

Isabel Fuster Forteza, 1767, germana de Caterina i Gaspar, es casà amb Gaspar Forteza Picó, 1767, fill de Josep i Francisca, de Manacor. Tengueren vuit fills entre 1790 i 1808 i vivien al carrer del Cabell (actual c/ del Baix Riera) el 1824. Aquesta família ja ha estat esmentada al principi de l'estudi, quan parlàvem de Josep Forteza, pare de Gaspar Forteza.

MANEL CORTÈS I AGUILÓ, 1773, no va néixer a Manacor, però era botiguer i vivia al carrer Binimelis (actual c/ de Jaume II) de la nostra localitat a principi del segle XIX. Manel era fill d'Agustí Cortès Aguiló i de Beatriu Aguiló i nét de Rafel Cortès, argenter, i Aina Aguiló, de Palma. Manel es casà amb Salvadora Pomar, de Palma. El 1824 tenia tres fills (Agustí, Salvadora i Maria) i vivia a una altra casa, al carrer dels Enagistes (actual c/ del Príncep) i la plaça. Manel era ric i, a més de cases, posseïa també algunes terres pels voltants de Manacor.

Beatriu Aguiló, mare de Manel Cortès, va quedar vídua i vivia el 1824 al carrer Garriga (actual c/ d'Antoni Duran). Posseïa cases al carrer des Barracar i a la plaça, a més de diverses terres pels voltants del poble. Beatriu tenia altres fills:

Vicenç Cortès Aguiló, 1790, fill d'Agustí i Beatriu, botiguer, es casà amb

Juana M. Miró i vivien al carrer dels Enagistes i la plaça el 1824, prop de la casa del seu germà major Manuel. Tenien quatre filles d'entre dotze i un any: Beatriu, Maria, Juana M. i Aina M. A principi del segle XIX Vicenç vivia, com el seu germà Manuel, al carrer Binimelis (actual c/ de Jaume II).

Rafel Cortès Aguiló, 1795, fill d'Agustí i Beatriu, argenter i també traginer, es casà amb Catalina Miró i el 1824 vivien al carrer Garriga (actual c/ d'Antoni Duran).

Maria Cortès Aguiló, germana de Vicenç, Rafel i Manuel, es casà amb Francisco Forteza, de Son Servera, i va tenir tres fills a Manacor entre 1805 i 1808.

JOAN FORTEZA, botiguer del carrer Nou a mitjan segle XVIII, no va néixer a Manacor, però a principi dels anys trenta del segle XVIII ell i la seva esposa Maria Fuster comencen a tenir a la nostra localitat una nombrosa descendència: Francina, 1731; Margalida, 1734; Maria, 1736; Catalina M., 1738; Jerònima, 1740; Rosalina, 1740; Elisabet, 1743; Antoni J., 1746; Jerònima M. J. F., 1748, i Antoni J., 1752. El 1755 la seva filla Catalina es casà a Manacor amb Josep Pomar Pinya, fill de Nicolau i Elionor. Un dels dos fills de Catalina i Josep, Nicolau Pomar, *Carandaix*, 1760, a principi del segle XIX estava casat amb Ana M. Pomar, d'Artà, feia de traginer, juntament amb els seus descendents, i vivia al c/ de n'Olesa.

JOAQUIM FUSTER, *Manxes*, 1788, no va néixer a Manacor i era fill de Rafel Fuster i Clara, de Palma. Joaquim treballava de botiguer i vivia al carrer Binimelis (actual carrer de Jaume II) a principi del segle XIX. Era ric ja que posseïa també cases i corral a sa Bassa i al carrer de Ciutat. Joaquim es va casar amb Maria Cortès, filla de Josep i Catalina Fuster, de Palma. El 1824 Joaquim i Maria vivien al carrer dels Enagistes (actual c/ del Príncep) i la plaça i eren pares de molts de fills: Catalina, 1811; M. Josefa, 1813; Rafel, 1817; Josep, 1820; Joaquim, 1821; Clara, 1822, i Francisca, 1824.

BIBLIOGRAFIA

- ADROVER, Pedro (2002). *Alquerías y viejas possessions de Manacor*. Manacor: Gràfiques Muntaner.
- AGUILÓ, Marian (1914). *Diccionari Aguiló*. Tom 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Biblioteca Filològica.
- CARVAJAL, Albert; FERRER, Antoni (2003). *Evolució urbana de Manacor (1600-1944)*. Manacor: Ajuntament. (Així és Manacor; 7)
- DOMÍNGUEZ, M. del Carmen; NÓVOA, Milagros (2002). "Valoracions educatives sobre o tabaco e a publicidadae necesaria intervención pedagóxica". *Revista galega do Ensino* [Santiago de Compostela], núm. 35 (maig).
- FERRER, Rafel. "Manacor: oficios y apodos a través de la 'contribución directa' de 1814". *Perlas y Cuevas*

[Manacor].

GARAU, Francisco (1691). *La Fee Triunfante. En quatro autos celebrados en Mallorca por el Santo Oficio de la Inquisición en que an salido ochenta, i ocho reos, i de treinta, i siete relaidos solo uvo tres pertinaces*. Palma: Imprenta de la Viuda Guasp.

Gran enciclopèdia de Mallorca (1988-1991). Palma: Promomallorca.

GRIMALT, Miquel; RODRÍGUEZ, Raquel (1994). "Els noms de família dels xuetes a Manacor". *Butlletí de la Societat d'Onomàstica: Actes del XVIII Col·loqui de Girona I* [Barcelona], núm. 59, p. 194-198.

Lluc: revista de cultura i d'idees, n. 850 (març-abril 2006).

MASCARÓ, J. (1978). *Història de Mallorca. TOMO X: Judios y descendientes de judios conversos en Mallorca*. Ed. Vicente Colom Rosselló.

MOREY, A. (2000). "Aproximació a la situació econòmica de Manacor a partir de l'interrogatori de 1800". A: *I Jornades d'estudis locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament.

MUNTANER, Leonard (1986). "Leonard Muntaner i els xuetes de Mallorca". *Perlas y Cuevas* [Manacor], núm. 263 (18 gener).

PICAZO, Antoni (2006). *Els xuetes de Mallorca: grups de poder i critojudaisme al segle XVII*. Palma: El Tall.

PICÓ, Toni. *Llinatge Picó: història i genealogia* [en línia]. <<http://www.llinatgepicó.com/>>

PLANAS, ROSA (1997). "El llinatge Aguiló i els seus malnoms (s XVII-XX)". A: *XII Jornada d'Antroponímia i Toponímia*. Marratxí.

PLANIS, H.; ROSSELLÓ, M. (coord.) (2004). *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

PORQUERES, Enric; RIERA, Francesc (2004). *Xuetes, nobles i capellans: segles XVII-XVIII*. Palma: Leonard Muntaner.

RIERA, Francesc (1973). *Llutes antixuetes en el segle XVIII*. Palma: Moll.

— (2003). *Els xuetes, des de la intolerància a la llibertat*. Palma: Leonard Muntaner.

RIERA, Joan. *Historia de Manacor. Siglo XIX: 2ª parte*. Manacor.

ROSSELLÓ, Ramon (1979a). *Història de Manacor al segle XIV*. Palma: Gràfiques Miramar.

— (1979b). *Història de Manacor al segle XV*. Palma: Gràfiques Miramar.

— (1979c). *Història de Manacor al segle XVI*. Palma: Gràfiques Miramar.

SANSÓ, Sebastià (2006). "Els oficis manacorins. Les persones que els desenvolupaven i la seva evolució al llarg del temps (1578-1763)". *IV Jornades d'estudis locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament.

—. "Els llinatges manacorins i els seus malnoms a mitjan segle XVIII". *Quaderns de Perlas y Cuevas* [Manacor], núm. 103.

SEGURA, Pere A. (2000). "El comerç i el consum de la neu a Manacor". A: *I Jornades d'estudis locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament. P. 227-241.

Tarbut Sefarad, associació cultural [en línia]. <<http://www.tarbutsefarad.com/>>

VIDAL, Josep J. (1996). *El cens d'Aranda a Mallorca (1768-1769)*. Palma: El Tall.

FONTS CONSULTADES

AMM Arxiu Municipal de Manacor

ADM Arxiu Diocesà de Mallorca (Palma)

Libre d'Apeo 1818 [en xarxa]. <<http://www.mallorcaweb.net/llinatges/>> [Buidat i digitalitzat per Sebastià

Sansó i Onofre Vaquer]

AMM, Cadastre 1763, t. 1, 680/1.

AMM, Cadastre 1763, t. 2, 681/1.

AMM, Cadastre 1763, t. 3, 683/1.

ADM, Llibre de Baptismes 1709-1728, I/36-B/14.

ADM, Llibre de Baptismes 1729-1737, I/36-B/15.

ADM, Llibre de Baptismes 1738-1748, I/36-B/16.

ADM, Llibre de Baptismes 1749-1755, I/36-B/17.

ADM, Llibre de Baptismes 1756-1760, I/36-B/18.

AMM, Llibre de Baptismes 1760-1770, 595/1.

AMM, Llibre de Baptismes 1771-1777, 595/2.

AMM, Llibre de Baptismes 1778-1789, 596/1.

AMM, Llibre de Baptismes 1790-1800, 596/2.

AMM, Llibre de Baptismes 1801-1809, 597/2.

AMM, Llibre de Baptismes 1809-1815, 598/1.

AMM, Padró d'habitants 1824, 872/3.

AMM, Pla de Berard 1787, edició facsimil, 1805/2.